

Yazar(lar) / Author(s)

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan Öztürkci
Van Yüzüncü Yıl University, Department of
International Relations, Van, Türkiye
e-posta: alpaslan6507@gmail.com.
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale bilgileri/Article information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 04.01.2026
Kabul tarihi-Date of acceptance: 17.03.2026
Yayın tarihi-Date of publication: 26.03.2026

Hakemlik-Review

Çift Taraflı Kör Dış Hakemlik
Double-Blind External Peer Review

Etik beyan/Ethics statement

Yazar(lar), çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyduklarını beyan etmiştir.
The author(s) declared that they complied with ethical principles during the preparation of the study.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir
No conflict of interest declared

Finansman-Grant support

Fon, hibe veya destek alınmamıştır
No funding or support was received

Lisans- License

17 Temmuz 1968 Irak Askeri Darbesi Karşısında Türk Dış Politikası

Öz

Irak, II. Dünya Savaşı sonrasında askeri darbelerin kolaylıkla gerçekleştiği ülkelerden biri olmuştur. Türkiye, güney komşusundaki darbeleri sınır güvenliğini tehdit etme potansiyeli taşıyan gelişmeler olarak gördü. Türkiye'nin önceliği darbelerden sonra kısa sürede Irak'ta siyasal istikrarın sağlanması ve düzenin tesis edilmesine yönelikti. 17 Temmuz 1968 darbesinden sonra da yeni Irak yönetiminin komünizm karşıtı pozisyon alacağı anlaşılınca Türkiye, darbe yönetimini kısa sürede tanıdı. Türkiye'nin uzlaşmacı yaklaşımı, küresel, bölgesel ve her iki ülkenin iç politikasına yönelik bir dizi dinamik tarafından belirlendi. Soğuk Savaş'ın 1960'ların sonunda görece detant bir seyir izlemesi, Türkiye'nin çok eksenli dış politika anlayışı ve Johnson mektubu sonrasında ABD'ye duyulan güvensizlik Türk dış politikasını etkileyen küresel siyasete yönelik dinamiklerdi. Kıbrıs konusunda uluslararası platformlarda yaşadığı yalnızlıktan kurtulmak amacıyla Arap devletlerini yanına çekme çabası, Türk dış politikasının 1968 darbesi karşısındaki politikasının bölgesel boyutunu oluşturur. Adalet Partisinin yaşadığı iç çatışmalar ise Türk dış politikasını belirleyen iç dinamiktir. Bu çalışmada doküman analizi yöntemiyle Türk dış politikasının 1968 Irak darbesi karşısında aldığı pozisyonun gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1968 Irak Darbesi, Türk Dış Politikası, Soğuk Savaş, Demirel Hükümeti, El-Bekr Yönetimi.

Turkish Foreign Policy in Response to The Iraqi Military Coup of 17 July 1968

Abstract

Iraq was one of the countries where military coups easily occurred after World War II. Turkey viewed the coups in its southern neighbor as developments that potentially threatened its border security. Turkey's priority was to ensure political stability and the establishment of order in Iraq in a short time after the coups. After the July 17, 1968 coup, when it became clear that the new Iraqi government would adopt an anti-communist stance, Turkey quickly recognized the coup government. Turkey's conciliatory approach was determined by a series of dynamics related to global, regional, and domestic politics of both countries. The relatively détente course of the Cold War in the late 1960s, Turkey's multi-faceted foreign policy approach, and the distrust of the US following the Johnson Letter were dynamics related to global politics that influenced Turkish foreign policy. Turkey's efforts to win over Arab states to overcome its international isolation on the Cyprus issue, constitute the regional dimension of its foreign policy in response to the 1968 coup. Internal conflicts within the Justice Party are the internal dynamics that shaped Turkish foreign policy. This study aims to demonstrate, using document analysis, the position taken by Turkish foreign policy in response to the 1968 Iraqi.

Keywords: 1968 Iraqi Coup, Turkish Foreign Policy, Cold War, Demirel Government, al-Bakr Administration.

Yazar katkı oranı/ Author contributions

Çalışmanın Tasarımı/Conceiving the Study	Yazar-1 (%100)
Veri Toplama/Data Collection	Yazar-1 (%100)
Veri Analizi/Data Analysis	Yazar-1 (%100)
Makale Yazımı/ Article Writing	Yazar-1 (%100)
Gönderim ve Revizyon/Submission and Revision	Yazar-1 (%100)

Yapay zekâ beyanı / Artificial intelligence statement

Bu çalışmada üretken yapay zekâ araçları kullanılmamıştır.
No generative AI tools were used in this study.

Ayrıntılı Alıntı (APA)

Öztürkci, A. (2026). Turkish foreign policy in response to the Iraqi military coup of 17 July 1968. *İçtimaiyat*, 10(1), 205-217
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1856172>

1. Giriş

Braudel, haritaları hikâyenin gerçek anlatıcıları olarak tanımlar (Braudel, 1993: 55). Bu tanımlamanın taşıdığı anlamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin haritası ve bu haritanın dış politikada belirleyici rolü kadar iyi gösteren örnek çok azdır. Bu açıdan Türk dış politikasının hikâyesi kendi haritasının bir anlatısı olarak okunabilir. Ulusal Kurtuluş Savaşıyla imparatorluk topraklarında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan bütünsel bir yapı oluşturacak şekilde temin edilememiştir. Bu durum yeni devlet için güvenlik sorunları üreten bir gerçeklik olarak varlığını sürdürme gelmiştir. Dolayısıyla da ulusal sınırların güvenliğini sağlamak Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer almıştır. Türkiye, değişen uluslararası konjonktüre ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak farklı politikalar geliştirmiş olsa da devletin toprak bütünlüğünü korumak ilkesine dayalı siyasal hedefi belirleyici olmuştur.

Türkiye'nin sınır komşuları, ulusal güvenliğine yönelik tehdit algılamasının merkezinde yer almıştır. Kuzey komşusu Rusya'dan milli egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik tehdidin yoğunluğu zaman zaman değişse de Soğuk Savaş boyunca eksik olmamıştır. Bunun yanında güney komşuları Irak ve Suriye'deki siyasal istikrarsızlıklarda Türkiye'nin sınır güvenliğine yönelik tehdit üreten başka faktörler olmuştur. Her iki ülkedeki askeri darbeler de Türk dış politika yapımcıları tarafından siyasal istikrarsızlığı körükleyen ve yeni iç çatışmalara kapı aralayan gelişmeler olarak görülmüştür. Öte yandan 1960'lı yıllar Irak ve Suriye'de BAAS Partisinin askeri darbelerle iktidarı ele geçirdiği ve parti içi karşı darbe girişimlerinin gerçekleştiği bir kesiti işaret eder. Türkiye, bu kesitte gerçekleşen diğer darbe girişimlerini olduğu gibi 1968 Irak darbesini de sınır güvenliği açısından istikrarsızlık ve tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan değişim olarak görmüş ve kuşkuyla karşılamıştır.

Arşivlerde yapılan çalışmalarda, konuyla doğrudan ilişkili arşiv kaynaklarının oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür. Bu belgeler içinden Bağdat Büyükelçiliği ve Musul Konsoloslüğundan Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporlar ve iki ülke ilişkilerinin tarihsel arka planını tartışmaya doğrudan katkı sağlayacak diğer arşiv belgeleri seçilmiştir. Benzer şekilde konuya ilişkin modern literatür de kaynak çeşitliliği bağlamında oldukça zayıftır. Arzu Al tarafından hazırlanan "1958-1979 Yılları Arasında Irak'ta Yapılan Hükümet Darbelerinin Türkiye'deki Yankıları" başlıklı Yüksek Lisans çalışması bu makalenin yoğunlaştığı konuya sınırlı düzeyde yer veren bir çalışmadır. Al'ın tezinde 17 Temmuz 1968 Irak Askeri darbesine kısa bir kesit ayrılmış ve darbenin gelişim süreci aktarılmıştır. Brandon Wolfe-Hunnicut'tun "Oil Sovereignty, American Foreign Policy, and the 1968 Coups in Iraq" ve Netanel Avneri tarafından hazırlanan "The Iraqi Coups of July 1968 and the American Connection" başlıklı makaleler de konuyu ABD'nin darbeye ilişkisi ve bu ülkenin bölge ve Irak politikası bağlamında ele almaktadır. Bu araştırmalarda 1968 darbesi karşısında Türk dış politikasına yönelik herhangi bir değerlendirme söz konusu değildir. Bu çalışmayla Türk dış politika yapımcıları ve dönemin basını tarafından yakından takip edilen ancak akademik çalışmalarda ihmal edilen 17 Temmuz 1968 Irak darbesi karşısında Türkiye'nin dış politikası bütünsel bir yaklaşımla ve küresel, bölgesel, Türkiye ve Irak'ın iç politikasına yönelik çeşitli dinamikleriyle tartışılmaktadır. Konu çoklu olay ve olgu incelemesini gerektirmektedir. Bu bağlamda makalenin doğasıyla uyumlu bir yöntem olan doküman analizinden yararlanılmıştır. Kullanılan metodolojiye uygun olarak arşiv kaynakları, meclis tutanakları, dönemin basını ve modern

literatür taranarak analiz edilmiş ve önemli bulgulara ulaşılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler tartışılarak yorumlanmış ve çıkarımlara gidilmiştir.

2. Türkiye-İrak İlişkilerine Genel Bir Bakış (1923-1968)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları, yeni devletin emperyalist güçlerle sınırdış bir devlet olarak kurulduğunun ve I. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan statükonun korunmasına yönelik politikaların en rasyonel tercih olacağını farkındaydı. Türkiye'nin Irak politikası da bu yaklaşımdan etkilendi. Uluslararası ve bölgesel konjonktürün zorlamalarıyla Musul'dan vazgeçilerek İngiltere ile yakınlaşmanın ve Irak sınırlarında statükonun sağlanmasının zemini oluşturuldu. Musul sorununun çözülmesinden sonra Irak-Türkiye ilişkileri, Irak'a elçi gönderilmesi ve karşılıklı ziyaretlerle hızla gelişmeye başladı. Irak Kralı Faysal'ın, aynı zamanda Türkiye'ye bir Arap liderin yaptığı ilk ziyaret olan 1931 Ankara gezisi, bir yıl sonra Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Türkiye'ye gelişi ve Dışişleri Bakanı T. Rüştü Aras'ın 1932 yılında Irak'ı ziyareti iki ülkeyi daha da yakınlaştırdı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA) (TDA, 533/10651. 66347. 5, 8 Ocak 1930; 533/10581.65725.1, 07 Şubat 1932; TDA, 533/10581.65726.4: 1-2, 31 Ocak 1932).

Türkiye, Milletler Cemiyeti'ndeki görüşmelerde Irak'ın bağımsızlığını destekledi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.10/224.510.12, 6 Ekim 1936). Türkiye'nin bu yaklaşımı da, iki ülke ilişkilerine pozitif etkide bulundu ve Sadabad Pakti'na giden yolu açtı. Türkiye-İrak ilişkilerinde altın yılların yaşandığı dönem ise Bağdat Pakti'yla başlayıp Abdülkerim Kasım darbesiyle sona eren 1955-1958 arası kesittir (Bostancı ve Karaca, 2018: 127-130). Irak, Haşimi Monarşisi yönetiminde Türkiye'nin en yakın ilişkiler geliştirdiği Arap ülkesiydi. Ancak 1958 darbesinden sonra Türkiye-İrak ilişkileri ciddi bir sarsıntı yaşadı. Komünistlere ve Kürtlere dayanan Kasım darbesi (Yiğit, 2021: 485), Türkiye'nin kuzey sınırlarında SSCB tehdidini yoğun olarak hissettiği bir konjonktürde meydana gelmişti. Üstelik aynı dönemde Suriye yönetiminde komünizme sempati duyan (TDA, 538/2628.21020.1, 4, 25 Mart 1958) Genelkurmay Başkanı Afif Bızri ve Savunma Bakanı Halit El-Azm'ın da aralarında bulunduğu bir klik etkiliydi. Suriye ve Irak'ın aynı anda SSCB'ye müzahir yönetimlerin iktidarda bulunması, Türkiye için ciddi bir güvenlik tehdidiydi. Diğer bir deyişle Türkiye sınırları güneyden ve kuzeyden tehdit üreten bir boyut kazanmış oluyordu. Bu sebeple, Irak'ta da komünist etkiye açık Kasım'ın iktidara gelmesine Türkiye, askeri seçeneği de içeren bir dizi tepki geliştirdi. Ancak ABD ve SSCB'nin tansiyonu düşürmeye yönelik politikaları, Türkiye'yi yeni Irak yönetimini tanımak zorunda bıraktı (TDA, 533/8339. 57916. 2, 1-3, 15 Temmuz 1958; Cumhuriyet, 15 Temmuz 1958: 1; Milliyet, 20 Temmuz 1958: 1). Abdülkerim Kasım döneminde Türkiye Irak ilişkileri soğuk ve mesafeli oldu. İki ülke ilişkileri, 1963 Irak darbesinden sonra iktidara gelen komünizm karşıtı Milliyetçi Abdüsselam Arif liderliğindeki yeni Irak yönetimiyle (Yiğit, 2022: 41) beraber yeniden gelişmeye başladı. 1968 yılında gerçekleştirilen, Hasan el Bekr liderliğindeki darbeye de BAAS, Irak'ta iktidarı tamamen ele geçirdi (Milliyet, 18 Temmuz 1979: 3; Cumhuriyet, 20 Temmuz 1968: 7; Vatan, 17 Temmuz 1968: 3).

3. 17 Temmuz 1968 Irak Askeri Darbesinin Gelişim Süreci

II. Dünya Savaşı sonrasında, Afrika ve Latin Amerika'ya benzer şekilde, Orta Doğu da askeri darbelerin sıklıkla gerçekleştiği bir coğrafya olmuştur. Irak'ta Bekir Sıtkı Paşa darbesiyle

(1936) başlayan darbeler süreci, Raşid Geylani darbesiyle devam etmiş (1941); 1968 yılına kadar 10 başarılı, 6 başarısız askeri darbe girişimi olmuştur (Al-Qazazz, 1967: 44-46; Dawisha, 2002:123; Elizer, 1982: 70). Irak, Haşimi Krallığı'nın 1958 yılında bir askeri darbeye devrilmesinden sonra ise 4 başarılı askeri darbe yaşamıştır. Bu darbelerden sonuncusu, 17 Temmuz 1968 tarihinde Ahmet Hasan el- Bekr liderliğinde gerçekleşmiştir (Milliyet, 18 Temmuz 1968: 1; Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968: 1-7).

Darbe günü olarak kararlaştırılan 17 Temmuz Çarşamba sabahın erken saatlerinde, tanklar ve zırhlı araçlarla Başkanlık Sarayı kuşatılmıştır. Bu sırada piyade birliklerinin de desteği temin edilmiştir. Irak sınırları ve hava alanları kapatılmıştır. Hasan el-Bekr Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif'i arayarak teslim olmasını istemiştir. Arif önce zaman kazanmaya çalışmış, ancak Bekr saraya ateş açılması emrini verince, yurt dışına çıkma garantisi karşısında teslim olmuştur (Avneri, 1968: 649; Cumhuriyet, 20 Temmuz 1968: 7). Böylece darbe kansız bir şekilde gerçekleştirilmiş; Devlet Başkanı Abdurrahman Arif, Londra'da tedavi görmekte olan eşinin yanına gitmiştir. Darbeden sonra Irak'ın dünyayla bağlantısı kesilmiş; kara sınırları, hava alanları, limanlar kapatılmış, 24 saat süreyle sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve tek haber kaynağı olarak Bağdat Radyosu'nun yayın yapmasına izin verilmiştir. Radyo üzerinden üst üste darbe bildirileri yayınlanmış ve propaganda yapılmaya başlanmıştır (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968: 1; Vatan, 17 Temmuz 1968: 7). Bağdat Radyosu darbeyi "Beyaz Devrim (White Revolution)" olarak nitelendirmiş, çeşitli birliklerden darbeyi destekleyen telefonlar alındığını açıklamıştır. Ürdün'de konuşlu Irak Birlikleri Komutanı da radyoda darbeye desteğini belirten bir konuşma yapmıştır (Vatan, 17 Temmuz 1968: 3). Darbeden hemen sonra kurulan İhtilal Komuta Konseyi, yayınladığı ilk bildirimde Arif rejiminin "*hırsızlar, casuslar, cahil kimselerden oluştuğunu*" ileri sürerek, amacın "*ulusal birliği sağlamak*" olduğunu belirtmiştir (Tercüman, 17 Temmuz 1968: 7). Darbeciler, Başbakan General Tahir Yahya'yı emekliye sevk edip Genel Kurmay Başkanı İbrahim Al-Ansari'yi de azledilince otoriteyi kolaylıkla sağlamışlardır (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968; Tercüman, 18 Temmuz 1968: 7). Darbenin görünür sebebi, ordunun Başbakan Tahir Yahya'yı azletmesine dönük taleplerinin, Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif tarafından reddedilmesidir (Tercüman, 20 Temmuz 1968: 7; Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968: 7). Ancak darbe temelde; 1967 Arap-İsrail Savaşının (Altı Gün Savaşı) kaybedilmesi, Kürt meselesinin halledilmemesi, Nasır yanlılarının, BAAS'çıların ve Irak iç politikasında etkili diğer gruplar arasındaki çatışmaların yarattığı istikrarsızlık gibi üç ana yapısal dinamiğe dayanır.

Darbenin ilk günlerinde Irak'tan haber alınamaması sebebiyle, darbeyi kimin yaptığına dair çelişkili haberler yapılmıştır. Darbecilerin ideolojik tutumlarına yönelik belirsizlik, Türkiye tarafından da yakından takip edilmiştir. İsrail haber ajanslarına göre darbeyi BAAS'ın sağ kanadı gerçekleştirmişti; Amerikan AP Ajansına göre darbe sol karakterliydi; Anadolu Ajansı ise darbecilerin orta yol izleyecekleri kanaatindeydi. Darbenin lider kadrosuna bakıldığında, ana aktörün BAAS hareketi olduğu açıktır (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968: 7; Vatan, 19 Temmuz 1968: 1). Darbenin lideri BAAS'çı Bekr, Irak'ın profesyonel darbecilerindendir. 1958 Abdülkerim Kasım darbesine katılmış; 1963 yılında bu defa Abdüsselam Arif ile işbirliği yaparak Kasım'ın devrildiği darbeye görev almıştır. 1968 darbesinden önce kısa süreli de olsa Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı görevlerinde de bulunmuştur. Bekr, 1968 darbesiyle de final yaparak cumhurbaşkanı oldu. Darbenin diğer etkili isimleri Saddam Hüseyin, Hasan el-Takriti ve eski Savunma Bakanı Salih Mehdi Ammaş da BAAS mensubuydu. Ayrıca darbeye etkili olan havacı genç subaylar arasında da BAAS ideolojisi

oldukça yaygındı (Wolfe-Hunnicut, 2017: 235; Cumhuriyet, 18 Temmuz 1968:7). Yeni Irak yönetimine karşı da darbe girişimleri oldu. Hasan El-Bekr, 20-21 Ocak 1970'teki karşı darbe girişimlerini bertaraf etti. Irak yönetimi, bu darbelerde İran ve Amerika Birleşik Devletleri'nin parmağı olduğu gerekçesiyle bu ülkeleri hükümeti devirme komplosuna katılmakla suçladı. İran diplomatları ülkeden çıkarıldı ve iki günde kırk kişi asıldı (Milliyet, 23 Ocak 1970:3). Bekr, 1976'da başbakanlığı elde eden Saddam Hüseyin tarafından, 16 Temmuz 1979'da sağlık gerekçeleriyle emekliye sevk ettirilerek yönetimden el çektilinceye kadar iktidarını sürdürdü (Milliyet, 18 Temmuz 1979: 3).

4. 17 Temmuz 1968 Irak Askeri Darbesi Karşısında Türk Dış Politikası

Türkiye'nin 1968 darbesi karşısındaki Irak politikası, uzlaşmacı ve Arif kardeşler döneminde yakalanan istikrarlı ilişkilerin devamını sağlama stratejisine göre şekillendi. Türk dış politikasının siyasal hedefi her dönemde olduğu gibi yine güney sınırlarının güvenliğinin sağlanmasıdır. Kuruluşundan itibaren Irak ve Suriye politikalarında değişmeyen söz konusu hedef, sınır güvenliğine dayalı statükonun korunmasıydı. Türkiye, Irak'ta yeni yönetimin ideolojik pozisyon alışında kendisine yönelik bir tehdit görmeyince Bağdat Hükümeti'ni tanımakta zorlanmadı. Irak Dışişleri Bakanı Nâsır el Hani'nin Türkiye ile özel ilişkilerini geliştirmek istediklerini açıklamasının hemen ardından, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de, Türkiye'nin Irak Hükümeti'ni tanıdığını duyurdu (Al, 2008: 81). Türkiye'nin Irak'taki yeni iktidarı tanınması; küresel, bölgesel, Irak'ın iç politikasına ve Türkiye'de Adalet Parti iktidarının politik yönelimi gibi bir dizi dinamik tarafından etkilendi.

1968 darbesi karşısında Türkiye'nin yaklaşımını etkileyen ana küresel faktör Soğuk Savaş'ın evirildiği yeni konjonktürdür. 1960'ların ortasına gelindiğinde, Soğuk Savaş'ta yeni bir denklem söz konusuydu. SSCB artık nükleer füze teknolojisine sahipti; dünyanın ilk yapay uydusu Sputnik'i ve ilk insanı uzaya göndermişti. Dünyanın değişik bölgelerinde nüfuz alanları yaratabilecek güçlü askeri ve ekonomik kapasitesiyle Batı Blok'unu dengelemişti. SSCB'nin atılımları, nükleer "dehşet dengesini" oluşturdu ve NATO'nun "Kitlesele Karşılık Stratejisi"nden vazgeçerek "Esnek Karşılık Stratejisi" ne yönelmesine yol açtı. Buna göre, SSCB'ye karşı doğrudan nükleer saldırıyı göze alamayan NATO, artık denetimli tırmanma politikası izleyecekti. Böylece, uluslararası sistem ABD'nin gerilemesi ve SSCB'nin ön plana çıkmasıyla Soğuk Savaş'ta yumuşama (detant) dönemine girmiş oldu. Türkiye de yeni güç dengesine uygun bir politik yaklaşıma yöneldi. Artık Türkiye, batıya eklenildiği blok politikasında yumuşamaya gidecek ve SSCB'yle ilişkilerinde belli bir uyum ve işbirliği arayışına girecektir. Bu da Orta Doğu'yla ve Irak'la ilişkilerine olumlu yansıtacaktır. Adalet Partisi hükümetinin 1965 programından alınan aşağıdaki pasaj söz konusu değişime işaret eder:

"Son yıllarda vuku bulan milletlerarası gelişmelerin mütebarız (belirgin) vasfı, mahiyeti ne olursa olsun, münhasır (dışlayıcı) blok mefhumunun (kavram) dünya realitelerine uygun düşmediğinin anlaşılmasıdır. Bir ittifaka veya bir ideolojiye bağlı olmak, başka bir ittifaka veya ideolojiye mensub olan veya bugün ekseriyeti teşkil eden tarafsız memleketlerle münasebetlerin geliştirilmesine mâni değildir. Bilâkis, bütün memleketler arasında münasebetlerin ve işbirliğinin artması, gerginliğin azalmasına ve barışı takviye edecek karşılıklı bir itimat havasının doğmasına yardım etmektedir. Bu zihniyetle, Türkiye'nin bütün devletlerle âzami ölçüde ilişkilerini artırmasının her bakımdan faydalı olacağına inanmaktayız ve bu inanç bu alandaki icraatımızda bize rehber olacaktır" (Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD, 1965: 94).

Yine, Nisan 1967’de Başbakan Süleyman Demirel, hükümetinin dış politikada “*herhangi bir peşin hüküm veya doktrin açısından hareket etmediğini*” belirtecektir (Özcan,2017:237-238). Bununla da yetinmeyen Demirel, 18-25 Eylül 1967 tarihleri arasında Bakü, Taşkent, Kiev şehirlerini de kapsayan SSCB ziyareti yapmış; adı “Yoldaş Demirel’e” çıkmıştır (BCA, 30.10/4.21.11:1-10, 25 Eylül 1967). Bu politikanın temel hedefi, Soğuk Savaş’ın detant konjonktürünün, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye’ye sunduğu diplomatik manevra alanından yararlanarak, tek eksenli politik paradigmadan, Süleyman Demirel’in deyimiyile “*herkesle dostluk kurmayı*” amaçlayan çok eksenli (multilateral) politik yaklaşıma geçmekti (Demirel,1975:409).

Hükümet Programı’ndan referans alınan pasaj ve Başbakan Demirel’in yukardaki açıklaması, Türkiye’nin 1950’ler dış politikasından en azından kopuşunu işaret etmektedir. Bu kopuş, Demokrat Parti iktidarının dünya barışını Batı Blok’unun güçlendirilmesinde gören dış politika diskurundan ayrılışı işaret etmektedir. Türkiye, artık dışlayıcı blok politikasından vazgeçmekte; çok eksenli dış politika paradigmasıyla farklı bloklarla karşılıklı iyi ilişkilerle güvenliğini sağlayabileceğine inanmaktadır. 1960’ların ilk yarısında olduğu gibi, Türkiye’nin batıdan uzaklaşıp SSCB’yle yakınlaşması bir kez daha Orta Doğu devletleriyle ilişkilerini pozitif yönde etkilemiştir. Bu bağlamda, geleneksel olarak SSCB’ye yakın BAAS Partisi tarafından gerçekleştirilen 1968 darbesine karşı ılımlı bir politika geliştirmiştir. Irak hükümet programında yer verilen “*Sovyetler Birliği’nin Arap davasındaki desteğinden dolayı Irak Sovyetler Birliğine özel bir saygı göstermektedir*” (Vatan, 23 Temmuz 1968:3) ifadelerine Türkiye’nin 1950’lerde radikal bir tepki göstermesi muhtemelken, 1960’lı yılların sonlarında buna olumsuz bir yaklaşım geliştirmemiştir. 1968 darbesiyle iktidara gelen yeni Irak yönetimini kısa sürede tanımış ve bölgede bir an önce siyasal istikrarın sağlanmasını beklemiştir. Kuşkusuz bunda, Adalet Partisi hükümetiyle, Irak’ta yeni BAAS iktidarının politik tutumlarındaki paralellik de etkili olmuştur. Demirel hükümeti, SSCB ile ilişkileri ve komünizmle mücadele ayrımını açık bir şekilde yapan milliyetçi-muhafazakâr bir iktidardı. Benzer şekilde, Irak’ta Bekr yönetimi, sosyalistleri tutuklayan; buna karşılık SSCB ile ilişkilere programında ayrı bir değer atfeden ve Arap sosyalizminin aşırılıklarından kaçınan milliyetçi bir anlayışa sahipti.

Türkiye’nin 1968 askeri darbesine karşı olumlu yaklaşımını etkileyen başka bir dinamik de, 1950’ler boyunca izlediği aşırı batıcı politikalarla uluslararası arenada düştüğü yalnızlıktan kurtulma çabasıdır. Kıbrıs bunalımında bu yalnızlığı yakından hisseden Türkiye, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından İnönü’ye yazılan ve tarihe “Johnson Mektubu” olarak geçen metinle Batıcı Blok Politikasının açmazlarını yakından gördü. 5 Haziran 1964’te kaleme alınan, diplomatik teamüllerin sınırlarını zorlayan mektup, ABD Büyükelçisi Raymond Hare tarafından Türk hükümetine iletildi. Mektupta, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale etmemesi gerektiği; böyle bir müdahale durumunda Türkiye’nin 1960 tarihli ABD-Türkiye garanti antlaşması çerçevesinde ABD silahlarını kullanamayacağı, en önemlisi de SSCB’nin Türkiye’ye saldırısı karşısında NATO üyelerinin Türkiye’yi savunma mükellefiyetlerinin olup olmadığını müzakere etme fırsatlarının olamayabileceği ifade edilmekteydi (TDA, 54/1379.9634.109, 14 Ocak 1971; Karaosmanoğlu,1983:158). Türkiye üzerinde şok etkisi yaratan mektup, iki önemli sonuca işaret etmekteydi: 1- Türkiye ABD tarafından bir SSCB saldırısı karşısında yalnız bırakılacaktı. 2- Kıbrıs konusunda ABD, Yunanistan yanlısı bir politika izleyecekti. Türk dış politikası tarihinin en zor dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Soğuk Savaş’ın başından itibaren Türk dış politikasında temel dayanak noktası olan, ABD liderliğindeki NATO merkezli güvenlik mimarisi bir mektupla çökmüştü. Türkiye, Batıcı politikalarının bagajıyla yüzleşmek zorunda kaldı ve

uluslararası platformlarda bunun bedelini ödedi. Kıbrıs konusunda Arap dünyası blok halinde Türkiye'nin karşısında yer aldı. Türkiye II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına benzer şekilde ABD tarafından terk edilmiş ve Sovyet Rusya'yla baş başa bırakılmıştı. Hatırlanacağı üzere, II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürde Stalin, Kars ve Ardahan şehirlerinin SSCB'ye terki suretiyle doğu sınırında değişiklik yapılması ve boğazların ortak savunulması için Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin iki ülke arasında bir antlaşmayla değiştirilmesi talepleriyle Türkiye üzerinde yoğun baskı kurmuştu (Macfie, 1987: 75-77; Öztürkci, 2019: 473-496; Eren, 1951: 77; Maity, 1954:134). Batı Blok'unun başat aktörü ABD'nin ikircikli politikaları, Stalin'i bu politikaya yönelten temel faktördü. Roosevelt'in Yalta'da Rusya'nın sıcak denizlere çıkma planını mantıklı bulması ve Türkiye'den toprak taleplerini Truman'ın Postdam'da iki devlet arasında çözülmesi gereken bir mesele olarak değerlendirmesi, Stalin'i motive eden asıl unsurlardı (Howard, 1947: 69; Maity, 1954:147). Şimdi de benzer şekilde, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin yanında yer almadığı gibi, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik olası bir SSCB baskısına davetiye çıkarmaktaydı. Türkiye, jeopolitiğinin gerçekliğinden kopmanın bedelini ödemekteydi. Türkiye'nin haritası çoklu tehdit üreten bir yapıdaydı ve bu tehditleri karşılamanın yolu da çok eksenli dış politikadan geçmekteydi. Türkiye'nin blok politikasından süratle sıyrılarak SSCB, Bağlantısızlar ve Arap dünyasına daha yakın politikalar geliştirmesi ve çok eksenli dış politikaya yönelmesi en rasyonel seçenek olarak görünmekteydi. Başka bir ifadeyle, aynı zamanda bir Orta Doğu ülkesi olan Türkiye, tarihin bu kesitinde jeopolitiğinin zorlamalarıyla dış politikasını yeniden haritasının gerçeklerine göre güncellemek durumundaydı.

1967 Arap-İsrail Savaşı, Türkiye'ye Johnson Mektubu'ndan sonraki zor denklemde dış politikada yalnızlıktan kurtulmak için bulunmaz bir fırsat sundu. Türk dış politika yapıcıları, 1967 savaşını başarıyla kullandı ve Arap dünyasıyla olduğu gibi Irak'la da ilişkilerin geliştirilmesinin aracına dönüştürdü. Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in deyiimiyle *"Bölgemiz ve dünya barışı için büyük bir endişe kaynağı"* (MMTD, 1967a: 6-7) olarak görülen 1967 Arap-İsrail Savaşı karşısında Türkiye, Orta Doğu'da görev yapan tüm büyükelçilerini Ankara'ya çağırması; gelişmeler Milli Güvenlik Kurulu'nda görüşülmüş ve Bakanlar Kurulu tarafından yakından takip edilmiştir. Hükümet tarafından yayınlanan tebliğde yer alan *"Hükümetimiz, komşuları ile iyi dostluk münasebetleri çerçevesi içerisinde Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurmaktadır"* (MMTD, 1967b: 422-423) ifadeleri, Türkiye'nin Arap yanlısı bir pozisyon alacağına ilk işaretiydi.

27 Ekim 1965-26 Mart 1971 tarihleri arasında kesintisiz dışişleri bakanlığı yapan ve Arap ülkeleriyle yakınlık politikasının etkili aktörü İhsan Sabri Çağlayangil, 1967 Savaşı devam ederken yaptığı açıklamada, Türkiye'deki üslerin Araplara karşı kullanılamayacağını belirtti (Firat ve Kürkçüoğlu, 2002:788-790). Türkiye, savaş sırasında da Arap ülkelere giyecek, yiyecek ve ilaç yardımı yaptı. İsrail'in 1967 Savaşı'ndan sonra işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini ısrarla vurguladı. BM'de İsrail'in 5 Haziran 1967 sınırlarına çekilmesi konusunda Bağlantısızlar ve Arap ülkeleriyle beraber lehte oy kullandı. ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı ülkelerin İsrail lehine oy kullandığı düşünülürken, Türk dış politikasının son 7 yılda paradigmatik bir değişim geçirdiği, Batıcı bir dış politikadan çok eksenli bir yaklaşıma geçtiği açıktır. Türkiye, sonraki dönemde de Arap dünyasına karşı ABD'yle birlikte olduğu görüntüsü vermekten ısrarla kaçındı. ABD ve İsrail'in Araplara karşı girişecekleri bir harekâta karşı olduğunu net bir şekilde ortaya koydu. Savaş sonunda birçok Arap ülkesiyle ilişkisi kesilen ABD'nin, bu ülkelerle ilişkilerini Türkiye üzerinden yürütme teklifini reddetti.

ABD'nin Irak'taki çıkarlarının Türkiye tarafından korunması amacıyla yaptığı teklife de karşı çıktı (Milton, 2008: 246; Kürkçüoğlu, 1972: 242; Kürkçüoğlu, 2002: 159).

Arap dünyasının büyük bir yenilgiyle sarsıldığı bir dönemde, Türkiye'nin batılı devletleri karşısına alma pahasına açıkça kendilerinden yana pozisyon alması derin bir sempatiyle karşılandı. Birleşik Arap Cumhuriyeti hükümet sözcüsü Hasan El Zeyad'ın, Araplar açısından bu "acı krizde" Türkiye'nin "iftihar" edilecek bir tutum sergilediğini ifade eden sözleri Arap dünyasının Türkiye'ye yönelik tutumunu yansıtır nitelikteydi (Kürkçüoğlu, 2002:158-159). 1967 Arap İsrail Savaşından sonra Başbakan Demirel'in Irak'a Musul ve Kerkük'ü de kapsayan bir ziyaret gerçekleştirmesi Irakla ilişkileri geliştiren başka bir gelişme oldu (BCA, 30.10/4.21.12, 1-8, 24 Ekim 1967).

İki ülke arasında dostluk rüzgârlarının estiği bir kesitte (1967 Arap İsrail Savaşından bir yıl sonra) askeri darbeye iktidarı ele geçiren yeni Irak yönetimi de Türkiye'ye karşı dostane bir yaklaşım geliştirdi. Yukarıda yer verildiği üzere hükümet programında Türkiye'ye özel bir yer ayırdı ve Irak Dışişleri Bakanı Nâsır el Hani başta olmak üzere Iraklı yetkililer Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik sıcak mesajlar verdiler. Türkiye'de ABD ile ilişkilerinin görece mesafeli olduğu 1960'ların sonunda yönetimi ele geçiren milliyetçi yeni Irak yönetimini tanımakta zorlanmadı. Böylece 1968 darbesi karşısında Türk dış politikası, çok eksenli yaklaşımının önemli bir sacayağı olan Arap politikasının parçası olarak uzlaşmacı bir yaklaşımla şekillenmiş oldu.

Türkiye'nin 1968 darbesi karşısında Irak politikasını belirleyen dinamiklerden biri de, Irak'ta iktidara gelen yeni yönetimin ideolojik yönelimi ve Irak aşırı soluna karşı tutumudur. Irak'ta monarşinin yıkılmasından 1968 Irak darbesine kadar geçen 10 yıllık kesitte, ordu içinde Arap Milliyetçiliği ideolojisinin farklı fraksiyonlarına ait cuntacıların, çeşitli sivil siyaset klikleriyle girdikleri koalisyonlarla gerçekleştirdikleri darbelerle iktidar belirlendi. Pan-Arabistlerin kendi aralarında ve "territoryal" (ülkesel) Irak Milliyetçileriyle iktidar mücadelesi, Irak'ta yönetimin belirlenmesinde başat faktördü. Irak ordusunun sınırları iyi belirlenmiş, ilkeleri ve içeriği tutarlı bir ideolojiden yoksun olması, Arap Milliyetçiliğinin farklı ekolleri arasında darbe girişimlerini hazırlamaktaydı. 1958 yılında ülkesel Arap milliyetçileri, "önce Irak" sloganıyla, komünistlerin ve Kürtlerin desteğiyle General Abdülkerim Kasım liderliğinde iktidara geldiler. Şubat-1963 darbesiyle Pan-Arabistlerin Nasırcı ve BAAS'çı kanatları, Kasım iktidarını devirdi. Daha sonra Abdüsselam Arif, Kasım-1963 darbesiyle iktidarı tekeline aldı (TDA, 533/8339.57916.2, 1-3, 31 Temmuz 1958; Cumhuriyet, 15 Temmuz 1958:1; Hürriyet, 9 Şubat 1963: 1; Qazazz, 1967: 49). 1968 yılında ise BAAS'ın ılımlı sağ kanadı, yine askeri bir darbeye iktidara gelmiş oluyordu. Türk dış politika yapımcıları, Irak'ta istikrarın ve kendi güvenlik önceliklerinin ancak yayılcı olmayan ve komünizme mesafeli milliyetçi Irak yönetimleriyle sağlanacağına inanmaktaydı. Bu bağlamda Bekr iktidarı, Türkiye'nin önceliklerini karşılayacak bir ideolojik kümeye aitti. Nitekim darbeden sonra yeni Irak hükümet üyelerinin açıklamaları ve hükümet politikaları, Türkiye'nin beklentilerine cevap verecek nitelikteydi. Dışişleri Bakanı Doktor Nasır El Hani, Bağdat Radyosu'na "*Irak'taki yeni rejim Türkiye ve İran'la özel ilişkilerini muhafaza etmek niyetindedir*" şeklinde bir açıklama yaptı (Vatan, 23 Temmuz 1968: 3). Başbakan Naif ise "*Ulusal Birliği gerçekleştirmeye yurttaşlar arasında ayrılığı bertaraf etmeye ve Kürt sorununu Irak topraklarının birliğini muhafaza edecek şekilde çözmeye çalışacağız*" düşüncelerini dile getirdi (Cumhuriyet, 20 Temmuz 1968). Yine Irak hükümetinden yapılan, uluslararası antlaşmalara ve BM kararlarına saygılı ve bağlı oldukları açıklamaları da bölgede statükonun

devamına yöneliktir ve Türkiye'nin bölgede siyasal istikrarın sağlanmasını önceleyen hedefiyle uyumludur. Darbeden sonra sosyalistlerin tutuklanması, Bekr'in BAAS'ın aşırı kanadını takip etmeyeceği anlamına geliyordu. Nasırcılığı da karşı olan Bekr'in, ılımlı sağa daha yakın politikalar geliştireceğinin işaretiydi. Bu yaklaşımların Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla uyumlu olduğu açıktır. Dolayısıyla Türkiye, yeni Irak yönetimiyle dış politikada eşgüdüm yakalamakta zorlanmadı ve güvenlik kaygılarını karşılayan güney komşusuyla ilişkilerini geliştirdi.

Türkiye'nin 1968 Irak darbesi karşısında uzlaşmacı bir politikaya yönelmesi, iç politikaya yönelik kaygıların da izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda Türk dış politikası, 1965'te iktidara gelen Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin iktidarını korumaya ve parti içi muhalefeti sınırlamaya yönelik politikalarından da etkilenmiştir. Adalet Partisi, siyasal yelpazenin merkez sağında yer alan liberal, muhafazakâr, milliyetçi ve İslamcı kanatların yer aldığı bir siyasal harekettir. Bu ideolojik çeşitliliğin kaçınılmaz bir sonucu olarak parti, Çavdar'ın gösterdiği gibi *"toplumsal katmanlar koalisyonuydu"* (Çavdar, 2013: 57-58). Sanayiciler, ticaret burjuvazisi, büyük toprak sahipleri, Anadolu eşrafı, esnaf ve küçük zanaatkârlar koalisyonun etkili kesimleriydi. Sanayileşme stratejisi olarak uyguladığı "ithal ikameci" modelle Demirel Hükümeti, Türkiye'nin sanayileşmesini önceledi ve büyük toprak sahipleri ve eşraf bundan büyük zarar görmeye başladı. Tarım gelirlerinin vergilendirilmesi, montaj sanayiinin vergi muafiyetlerine son verilmesi, inşaat ve emlak vergileri hükümetle sermaye sınıfının bir kısmını karşı karşıya getirdi. Hatta Adalet Partisi'nin bazı milletvekilleri *"son vergilerin komünizmi"* getireceğini dahi dillendirmeye başladı (Cem, 1993: 57-58). Demirel Hükümeti, dayandığı sermaye sınıfının bir bölümü ve bunların parti içindeki temsilcileri tarafından ciddi bir baskı altındaydı. Tam bu noktada hükümetin Arap dünyasına yönelik politikası, parti içine yönelik yansımaları da olabilecek bir niteliğe büründü. Parti bölünme tehlikesi yaşamaktaydı ve içindeki İslamcı kanadı ve geleneksel-dini yapıdaki geniş halk kitlelerini partinin siyasal yörüngesinde tutmak için, diğer Arap ülkeleri gibi güney komşusu Irak'la ilişkileri geliştirmesi rasyonel olmalıydı. Zaten partinin muhafazakâr-İslamcı kanadı da, programında Orta Doğu ve Mağrip'te "Müslüman-Arap kardeş ülkeler" başta olmak üzere Asya ve Afrika'ya yönelik çok eksenli bir dış politika uygulayacağını deklare eden (MMTD, 1965: 94; Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002: 778) hükümetin, bu yöndeki politikalarını beklemekteydi. Bunun yanında AP'nin burjuva liberalizmini savunan kanadının karşısında yer alan, muhafazakâr-İslamcı kanadının Arap ülkeleriyle yakınlaşma politikasından ciddi ekonomik çıkarları söz konusuydu. Daha açık bir ifadeyle, cemaatler şeklinde örgütlenen İslami gruplar, Arap ülkelerinden de büyük maddi destek görmekteydi (Yetkin, 1965: 147). AP içinde bu çok bilinmeyenli denklemde, muhafazakâr-İslamcı kanadın karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisi ve Genel Başkan Demirel'in partiyi bir arada tutma çabaları, hükümetin 1965-1971 yılları arasında Arap dünyasına karşı geliştirdiği politikaların bir uzantısı olarak, 1968 darbesiyle iktidara gelen yeni Irak yönetimine karşı da daha yapıcı bir politika geliştirmesinde etkili oldu.

12 Mart 1971 Muhtırasıyla devrilen Demirel Hükümetinden sonra da Türkiye-İrak ilişkilerindeki olumlu seyir devam etti. Cumhurbaşkanı El-Bekr, 1968 Irak darbesinin dördüncü yıl dönümünde yaptığı konuşmada Türkiye'ye özel bir yer ayırdı ve Türkiye-İrak iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin bölge ve iki ülke açısından önemine değindi. Böylece, Kasım darbesinden sonra Türkiye Irak ilişkilerinde başlayan kriz, 1963 Abdüsselam Arif darbesiyle giderilmiş; 1968 Ahmet Hasan El Bekr yönetimiyle sorunsuz devam etmiş oldu.

5. Sonuç

Türkiye'nin 17 Temmuz 1968 darbesi karşısındaki dış politikası ulusal sınırlarını koruma siyasal hedefinin bir uzantısı olarak şekillenmiştir. Türkiye darbeyle iktidara gelen el-Bekr yönetimini kısa sürede tanıyarak güney sınır komşusunda bir an önce siyasal istikrarın sağlanmasını beklemiştir. Darbe karşısında Türkiye, 1960'ların ortalarında Soğuk Savaş'ın detant dönemine girmesiyle dış politikada yakaladığı diplomatik fırsatları başarılı bir şekilde kullanmıştır. 1950'lerde uyguladığı Batı Blok'una bağımlı dış politika yöneliminden uzaklaşarak SSCB ile ilişkilerini geliştirme stratejisine yönelmiştir. Yeni dış politika yaklaşımı, Arap Ortadoğu'su ile beraber güney komşusu Irak'la ilişkilerine de olumlu yansımıştır. Yeni Irak yönetiminin komünizme karşı mesafeli tutumu da Türkiye'nin Irak ile uyumunu kolaylaştırmıştır.

Türkiye'nin güvenlik merkezli dış politikasında temel dayanağı olan batı güvenlik sisteminin, Johnson mektubuyla çökmesi ve ABD'ye duyulan güvensizlik, 1968 darbesi karşısında Irak politikasını belirleyen unsurlardan olmuştur. Olası bir SSCB saldırısı karşısında ve Kıbrıs konusunda ABD tarafından yalnız bırakılacağını gören Türkiye'nin, farklı eksenleri işaret eden SSCB, Bağlantısızlar ve Arap dünyasıyla daha yakın politikalar geliştirerek rasyonel bir tercihte bulunduğu çıkarılması yapılabilir. Diğer bir deyişle, aynı zamanda bir Orta Doğu ülkesi olan Türkiye, tarihin bu kesitinde jeopolitiğinin zorlamalarıyla dış politikasını yeniden haritasının gerçeklerine göre güncellemek durumunda kalmıştır. Yeni dış politika yaklaşımı, 1968 darbesi karşısında Türkiye'nin esnek ve uzlaşmacı bir tutum almasında belirleyici faktörlerden biri olmuştur.

Darbe karşısında Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik geliştirmeye çalıştığı dostane yaklaşım, Türk dış politikasını etkileyen bölgesel bir dinamik olmuştur. 1960'dan sonra geliştirilen Arap dünyasını eksenlerden biri olarak kabul eden yeni dış politika yönelimi, Demirel Hükümeti'nin politikalarını kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. Bu politikaların devamı olarak, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nı başarıyla araçsallaştıran Türk dış politika yapıcılarını, açıkça Arap yanlısı bir pozisyon almış bu yaklaşımda Türkiye'nin Irak politikasını ve 1968 Irak darbesiyle iktidara gelen Irak yönetimine yaklaşımına olumlu katkıda bulunmuştur.

Hasan el Bekr yönetiminin, BAAS'ın sol kanadıyla mesafeli, milliyetçi-ılımlı-sağ ideolojisi de Türkiye'nin Irak yönetimine bakışını olumlu etkileyen başka bir dinamik olmuştur. Türkiye'de iktidarda bulunan AP de muhafazakâr-sağ yönelimiyle, yeni Irak yönetimiyle en azından bu bağlamda yakın bir ideolojik kümeye aitti. İki ülke yönetimi, SSCB ile ilişkiler ve komünizmle mücadele konusunda ayırım yapan paralel bir politika perspektifine sahipti. SSCB'ye yönelik dostane ilişkiler geliştirmek isteyen iki ülkenin komünizmle mücadele konusunda da tavizsiz bir yaklaşımı vardı. Aynı dönemde, aşırı sol akımlara karşı her iki ülkede de kovuşturmalar ve tutuklamalar söz konusuydu. Demirel ve Bekr iktidarları arasındaki söz konusu ideolojik yakınlıkta darbe sonrasında da Türkiye-İrak ilişkilerine olumlu yansımıştır.

İktidarda bulunan Demirel Hükümeti'nin parti içi iktidar mücadelesine yönelik kaygıları da 1968 Irak darbesi karşısında Türkiye'nin uzlaşmacı tutumunda etkili olmuştur. Hükümetin uyguladığı sanayileşmeyi öneleyen politikaları, partinin dayandığı büyük toprak sahipleri, Anadolu eşrafı, esnaf ve küçük zanaatkârlar gibi diğer katmanların çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Arap dünyasıyla ve güney komşusu Irak'la yakın ilişkilerin, muhafazakâr-İslamcı yaklaşıma sahip bu kesimleri parti içinde tutma noktasında etkili olacağı düşünülmüştür. Bunun yanında partiyi destekleyen, cemaatler şeklinde örgütlenmiş İslami gruplar Arap

dünyasından ciddi maddi-manevi destek almaktaydı. Arap dünyasıyla ve Irak'la ilişkilerde yaşanacak gerginlikler, bu kesimleri de hükümet karşıtı ideolojik bir pozisyona yöneltebilirdi. Bu bağlamda Demirel hükümeti parti içi iktidarını sürdürme noktasında da 1968 darbesi karşısında yapıcı bir yaklaşım geliştirmiştir.

Türkiye'nin 1968 darbesi karşısında geliştirdiği dış politika başarılı olmuştur. Türkiye, ulusal çıkarlarıyla uyumlu Irak yönetimini kısa sürede tanıyarak, güney komşusunda istikrara katkı yapmıştır. Böylece, Irak politikasının temel hedefi olan sınır güvenliğini sağlamaya yönelmiş ve sonrasında iki ülke arasındaki daha yakın ilişkilere de zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

BCA, 030.10/224.510.12, 6 Ekim 1936.

BCA, 30.10/4.21.11, 25 Eylül 1967.

BCA, 30.10/4.21.12, 24 Ekim 1967.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA),

TDA, 533/10581.65725.1, 07. 02. 1932.

TDA, 533/10651. 66347.5, 8 Ocak 1930.

TDA, 533/10581.65726.4, 31 Ocak 1932.

TDA, 538/2628.21020.1, 25 Mart 1958.

TDA, 533/8339.57916.2, 31 Temmuz 1958.

TDA, 54/1379.9634.109, 14 Ocak 1971.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)

MMTD, (1965, 3 Kasım). Dönem 2, Cilt 1, Birleşim 5.

MMTD, (1967a, 5 Haziran). Dönem 2, Cilt 18, Birleşim 113.

MMTD, (1967b, 29 Mayıs). Dönem 2, Cilt 17, Birleşim 109.

Gazete Haberleri

Cumhuriyet (1958 Temmuz 15) "İrak'ta Dün Sabaha Karşı İhtilal Oldu".

Cumhuriyet (1958 Temmuz 15) "İhtilalciler Krallığı Lağvedip Cumhuriyet İlan Etiler".

Cumhuriyet (1963 Şubat 9) "I. No.lu Tebliğ" Cumhuriyet, 9 Şubat 1963.

Cumhuriyet (1968 Temmuz 18) "İrak'ta İhtilal".

Cumhuriyet (1968 Temmuz 18) "İrak'ta Hükümet Kuruldu".

Cumhuriyet (1968 Temmuz 20) "İrak'ta Hükümet Kuruldu".

Cumhuriyet (1968 Temmuz 20) "Hükümet Darbesi Nasıl Yapılmış".

Hürriyet (1963 Şubat 9) "İrak'ta İhtilal, Kasım Öldürüldü".

Milliyet (1958 Temmuz 20) "Amerika Bağdat Paktı Üyelerinden Irak'a İhtiyatsız Harekette Bulunmalarını İstedi".

Milliyet (1968 Temmuz 18) "İrak'ta Yine İhtilal Oldu Arif Sürüldü".

Milliyet (1970 Ocak 23) "İrak'ta Temizlik Var".

Milliyet (1979 Temmuz 18) "El Bekr Nasıl İktidara Gelmişti", Milliyet, 18 Temmuz 1979.

Tercüman (1968 Temmuz 18) "İrak'ta İhtilal Oldu".

Tercüman (1968 Temmuz 20) Irak'ta İhtilali Geri Hizmete Alınmış Subaylar Yapmış".

Vatan (1968 Temmuz 17) "Darbe Kanlı Oldu".

Vatan (1968 Temmuz 19) "Darbeyi Baas Hazırlamış".

Vatan (1968 Temmuz 23) "İrak'ın izleyeceği Politika Açıklandı".

Vatan (1968 Temmuz 23) "İrak'ın izleyeceği Politika".

Al, A. (2008). 1958-1979 yılları arasında Irak'ta yapılan hükümet darbelerinin Türkiye'deki yankıları (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Avneri, N. (2015). The Iraqi coups of July 1968 and the American connection. *Middle Eastern Studies*, Vol. 51, No. 4, pp.649-663. <https://doi.org/10.1080/00263206.2015.1014345>

- Be'eri, E. (1982). The Waning of the Military Coup in Arab Politics. *Middle East Studies*, Vol. 18, No.1, pp.69-81. <https://doi.org/10.1080/00263208208700496>
- Bostancı, M. ve Karaca, E. (2021). Bağdat Paktına Etkisi Bakımında 1958 Irak Darbesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 14, Sayı 27, 123-153. https://ctad.hacettepe.edu.tr/14_27/06.pdf
- Braudel, F. (1993). A history of civilizations. New York: Penguin.
- Cem, İ. (1993). Tarih açısından 12 Mart. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Dawisha, A. (2002). Footprints in the sand: redefinition of identity in Iraq's foreign policy. Identity and Foreign Policy in the Middle East, ed. Telhami Shibley and Barnett Michael. New York: Cornell University Press.
- Demirel, S. (1975). Büyük Türkiye. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eren, N. (1951). The Middle East and Turkey in world affairs. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 276 (Lessons from Asia, July), pp.72-80. <https://doi.org/10.1177/000271625127600111>
- Firat, M ve Kürkçüoğlu, Ö. (2002). Orta Doğu'yla ilişkiler (Arap devletleriyle ilişkiler), içinde: ed. Baskın Oran, Türk Dış Politikası 1919–1980. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.522-575.
- Howard, H. N. (1947). The United States and the problem of the Turkish Straits: A reference article. *Middle East Journal*, Vol 1, No. 1 (January), pp. 59-72.
- Karaosmanoğlu, Ali. L. (1983). Turkey's security and the Middle East. *Foreign Affairs*, Vol. 62, No. 1 (Fall), 157-175.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna karşı politikası (1945–1970). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). Türk-İrak ilişkilerinde son gelişmeler. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Vol. 27, No. 4, ss.247-253. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001169
- Macfie, A.L. (1987). The straits question at the potsdam conference: The British position. *Middle Eastern Studies*, Vol. 23, No.1, pp.75-82. <https://doi.org/10.1080/00263208708700689>
- Maity, A.B. (1954). The problem of Turkish Straits. *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 15, No.2, pp. 134-152
- Milton, B. E. (2008). Contemporary politics in the Middle East. Malden: Polity Press.
- Özcan, Gencer. (2017). Altmışlı yıllarda dış politika, içinde: Kaynar Mete Kaan (haz.), Türkiye'nin 1960'lı Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 217-256.
- Öztürkci, A. (2019). Tutarlılık-belirsizlik skalasında Türkiye'nin boğazlar politikası (Mart 1945–Ekim 1946). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29, ss.473–496. https://ctad.hacettepe.edu.tr/15_29/17_ozturkci.pdf
- Qazazz, A. (1967). Military regimes and political stability in Egypt, Iraq and Syria. *Berkeley Journal of Sociology*, Vol. 12, pp.44-54. <https://www.jstor.org/stable/41035116>
- Tevfik, Ç. (2013). Türkiye'nin demokrasi tarihi: 1950'den günümüze. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Wolfe-Hunnicut, B. (2017). Oil sovereignty, American Foreign Policy, and the 1968 Coups in Iraq. *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 28, No. 2, pp.235-253. <https://doi.org/10.1080/09592296.2017.1309882>
- Yetkin, Ç. (1995). Türkiye'de askeri darbeler ve Amerika. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Yiğit, A. (2021). 1958 İhtilali sonrası Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler ve Albay Şevvaf isyanının Türkiye'ye yansımaları (1958-1959). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54, ss. 483-514. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052715>
- Yiğit, A. (2022). Abdusselam Arif ve Abdurrahman Arif dönemlerinde Irak-Türkiye ilişkileri ve Irak Türkmenleri: Türkiye'den bir bakış. Sosyal Beşerî ve İdari Bilimler alanında Uluslararası Araştırmalar XIII, ed. Mustafa Kısa. Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 37-69.

Extended Abstract

Turkish foreign policy in response to the Iraqi military coup of 17 July 1968

Introduction

Following World War II, the Middle East became a region where military coups frequently occurred. Iraq is one of the Gulf countries where military coups have had a significant political influence. This process began with Bekir Sıtkı Pasha's coup in 1936 and continued with Rashid Gaylani's coup in 1941. By 1968, Iraq had experienced 10 successful and 6 unsuccessful military coup attempts. Following the overthrow of the Hashemite Kingdom by a military coup in 1958, Iraq witnessed four more successful military coups. The last of these took place on July 17, 1968, and was led by Ahmad Hasan al-Bakr. The Ba'ath movement was the main actor in the coup. In response to the 1968 coup, Turkey's policy towards Iraq was shaped by a strategy of maintaining the stable relations achieved during the conciliatory period of the Arif brothers. Ensuring the security of its southern borders is the political goal of Turkish foreign policy. This goal has remained unchanged in Iraqi and Syrian policies since their inception and is aimed at maintaining the status quo. Türkiye recognized the Baghdad government without hesitation, as it did not perceive the new Iraqi administration's ideological stance as a threat. Following the announcement by Iraqi Foreign Minister Nâsır el Hani of his desire to develop special relations with Turkey, Turkish Foreign Minister İhsan Sabri Çağlayangil also announced that Turkey recognized the Iraqi government.

Methods

Clearly, the subject under study requires an analysis of multiple events and phenomena. The international context is tied closely to dynamics that affect the domestic and foreign policies of Turkey and Iraq. Without a thorough, holistic examination of these factors, it seems unlikely that the subject can be discussed objectively. Motivated by this, this study assesses the dynamics that influenced Turkey's policy toward Iraq after the 1968 Ba'ath coup. The study employs document analysis, offering researchers a wide variety of sources with which to examine multiple events and phenomena and providing an opportunity to discuss the subject in all its dimensions. Furthermore, the methodological flexibility afforded by document analysis was utilised to reflect the insights and motivations of policymakers, with quotations used where appropriate. Consequently, the subject is discussed based on primary sources, offering the reader the opportunity to experience the events firsthand. During the preparation of the article, archival sources, parliamentary records, contemporary press reports, and modern literature were searched and analysed to reach findings. The obtained data were then discussed and interpreted, and conclusions were drawn. During archival research, it was observed that sources directly related to the subject were limited. Similarly, modern literature offered a limited variety of sources. In contrast, the Turkish press showed considerable interest in the subject. The *Cumhuriyet*, *Vatan*, and *Milliyet* newspapers covered the coup day by day, providing their readers with updates. Therefore, the press was used extensively in this study.

Conclusion

Throughout its history, Turkey has developed a realist foreign policy based on a security-paradigm approach along its borders, as dictated by its geography. It has interpreted other possibilities, opportunities, and even its own geopolitics within this paradigm. It has viewed them as dependent elements. In this context, the political goal of foreign policy has been to protect the *Misak-ı Milli* map. Although the intensity of this threat varied during the Cold War, Turkey's perception of a threat to its borders from the USSR persisted. Its approach to security on its southern borders has also been shaped by this threat. When Turkey perceived the threat from the USSR as low, it adopted a conciliatory stance towards the new Iraqi administration, with which it shared an opposition to communism. The new foreign policy discourse that emerged after 1960, which embraced the Non-Aligned Movement and the Arab world, facilitated the policies of the Demirel government. The 1967 Arab-Israeli War was successfully instrumentalized as a continuation of these policies. Turkish foreign policymakers took a clearly pro-Arab position during the war, and this approach positively impacted Turkey's policy towards Iraq and its view of the Iraqi administration that came to power following the 1968 coup. The moderate-right, nationalist ideology of the Hasan al-Bakr administration, which distanced itself from the left wing of the Ba'ath Party, also positively influenced Turkey's approach to the Iraqi administration. The Justice Party, which was in power in Turkey at the time, was concerned about domestic politics and the internal power struggles within the party. These concerns also played a decisive role in Turkey's conciliatory stance towards the Iraqi coup of 1968. Turkey's response to the coup was a success. It quickly recognized the Iraqi government, thereby contributing to stability in its southern neighbor and aligning itself with its national interests. This secured border security -the fundamental goal of its Iraq policy- and subsequently paved the way for closer relations between the two countries.